

Stabilizáció és válság az első világháború után

Az első világháború maga után von egy gazdasági válságot a háború által érintett országokban. Ez a hármasszövetség országaiban súlyosabb, mint nyugaton, és hamarabb is -már 1916-tól- kialakul. A válság az országok iparának haditermelésre való átalakításával jelentkezik, élelmezési és nyersanyagellátási gondokként. Az antant országait ez a válság nem érinti olyan súlyosan, mert hatalmas gyarmatbirodalmuk szinte kimeríthetetlen tartalékokat biztosít számukra. Az első világháborúban Németország tehát nem éri el célját, és mint vesztes államot, őt is igyekeznek gazdaságilag és politikailag elszigetelni.

A háború utáni első próbálkozások

A nagyhatalmak 1922-re belátják, hogy saját válságukat egyedül megoldani nem tudják, kialakul bennük egy együttműködési készség, így 1922-ben összehívják a genovai konferenciát, melynek célja a gazdasági és a politikai stabilizáció megvalósítása, továbbá az elszigeteltségből való kilépés. Mindehhez a gazdasági alapot az USA által felkínált hosszúlejáratú kölcsön jelentené, mert az Egyesült Államokat területileg nem érintette a háború, a gazdaság tovább fejlődött, tökéfelesleg keletkezett. Erre a konferenciára meghívják a vesztes Németországot és az eddig el nem ismert Oroszországot is, annak reményében, hogy sikerül rábírní őket adósságaik törlesztésére, cserébe pedig esetleg támogatnák a két ország gazdaságának talpra állítását. Ezeket a feltételeket a két ország nem vállalja, adósságaikat nem tudják miből visszafizetni, kivonulnak a konferenciáról, és a szomszédos Rapalloban szerződést írnak alá, ebben szerepel a diplomáciai kapcsolatok felvétele, egy gazdasági egyezmény megkötése, valamint lemondanak az egymásnak fizetendő jóvátételről. A folyósítandó kölcsönöket csak olyan országok vehetik fel, amelyek tagjai az 1920-ban alakult Népszövetségnek. Az Egyesült Államok szeretné visszakapni hadikölcsöneit az antant országaitól, ezért 1924-ben megindul a Dawes-terv. Ez azt jelenti, hogy Németország több milliárd dollárnyi hitelt kap gazdasága talpra állításához, a márka stabilizációjához, a belpolitikai helyzet megszilárdításához, valamint ebből tudja a 132 millió márkában meghatározott jóvátételt fizetni az antant országainak. Így ezek az országok pénzhez jutván törleszteni tudják az Egyesült Államok felé kölcsöneiket. Az 1920-as évek második felétől kezdődik meg igazán a stabilizáció, majd az USA mellett nyugat-európai országok is nyújtanak kölcsönt a kelet-közép-európai államoknak.

A konszolidáció átmeneti időszaka

1925 és 1929 között egy gazdasági fellendülés figyelhető meg Nyugat- és Kelet-Közép-Európában. Ez jelent egy pénzügyi stabilizációt, amit devalválással és/vagy pénzcserével érnek el, és jelenti a tőzsde szerepének növekedését, ez lesz a gazdaság meghatározója. A gazdasági élet a kölcsönökön keresztül szorosán kapcsolódik az Egyesült Államok gazdaságához, aminek hátulütői majd a világgazdasági válság alatt mutatkoznak meg. Nyugat-Európában az ipar nagyobb mértékben fejlődik, mint a mezőgazdaság, legnagyobb mértékben az új iparágakban figyelhető meg a fellendülés, mint: elektromosenergia-termelés; elektromos ipar; közlekedés-utak, repülőgépgyártás; vegyipar- robbanóanyagok; műanyaggyártás- műszál; gyógyszeripar-antibiotikumok, inzulin, vitaminok. Kelet-Közép-Európában még mindig húzóágazat a mezőgazdaság, de ennek a stabilizációja elmarad. Ennek okai, hogy az országok önellátásra törekednek, így a kelet-közép-európai mezőgazdasági termények nem találnak piacot, továbbá az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával létrejött sok kis államnak meg kell szerveznie saját gazdaságát, ami eddig betagozódott a birodaloméba. Ezek az országok elvesztik legfőbb piacaikat, valamint a belső piacok is szűkek maradnak, mert az árak nagyobb mértékben nőnek, mint a bérek, a parasztság is vásárlóképtelenné válik, a kör bezárul. A gazdasági stabilizáció révén az országok termelése

eléri a háború előtti szintet, a kereslet viszont jóval alatta marad, így az 1920- as évek végére egy túlermelési válság alakul ki, az eladhatatlan áruk raktárakban hevernek.
A gazdasági világválság

1929. október 24-én a New-York-i tőzsdén a részvények árfolyamai 40-60%-ot zuhannak, ezt a tőzsdekrachot "fekete csütörtökként" szokás emlegetni. Ebből kifolyólag a bankok megszüntetik a hitelfolyósítást, ezért leáll vagy csökkentett ütemben folyik a termelés, rövidül a munkaidő, elbocsátják a munkásokat, tehát nő a munkanélküliség, csökken a kereslet, a kis- és középüzemek tönkremennek, a nagyvállalatok olcsón felvásárolják őket, további tőkekoncentráció zajlik le. A válság betetőzése akkor következik be, amikor a bankok fizetéseképtelenné válnak, mert az emberek féltik a pénzüket, és kivesszik azt a bankból, az egész pénzügyi élet megbénul. A válság az Egyesült Államokat és Németországot érinti a legsúlyosabban, mert ezek az országok igen/eléggé fejlett gazdasággal rendelkeznek, de nincsenek gyarmataik. Ugyanezekből az okokból kifolyólag a válság Nagy- Britanniát és Franciaországot érinti a legkisebb mértékben. A válság Kelet-Közép- Európában is megfigyelhető, de itt a mezőgazdasági túlermelés indítja el a lavinát. Mivel ezeknek az országoknak csak egy beszűkült nemzeti piacuk marad, és a felvett hitelekkel a termelés a régi mértékben indul meg, kialakul egy túlermelés, a gazdák nem tudják eladni terményüket, így a hiteleiket sem tudják törleszteni. Ebben a térségben tehát a mezőgazdasági túlermelés vonja maga után az ipari és a pénzügyi válságot, ellentétben Nyugat-Európával és az Egyesült Államokkal, ahol a tőzsdekrach vonja maga után az ipari és a mezőgazdasági válságot. A válság a mélypontját 1932-ben éri el, kivétel Franciaország, ahol 1935- ben, de ott később is kezdődik.

A megoldás?

A válság megoldása a kereslet és a kínálat egyensúlyba hozása, újra hiányt kell előidézni a kínálatban. Ennek legkézenfekvőbb módja a raktáron lévő áruk megsemmisítése. (Utólag kiszámolták, hogy az az árumennyiség, amelyet megsemmisítettek, 130 millió ember egyévi étellemezésére lett volna elegendő.) A következő lépés a monopolkapitalizmus megreformálása. Ennek kidolgozója Keynes brit közgazdász, aki úgy gondolja a válság megoldását, illetve elkövetkezendő válságok megelőzését, hogy az államnak nagyobb szerepet kell vállalnia a gazdaságban. Szerinte az államnak ellenőriznie kell a gazdasági folyamatokat a költségvetésen, a pénz- és hitelforgalmon, valamint az árak és a bérek viszonyának befolyásolásán keresztül. Továbbá az államnak előrelátó tervezéssel segítenie kell a gazdaságot, valamint lépjen fel mint tulajdonos és mint megrendelő (közlekedés és hadiipar). Legyenek állami tulajdonban lévő vállalatok, és az állam legyen részvényes olyan részvénytársaságokban, amelyek improduktívak, vagyis közvetlenül meg nem térülő ágazatokban, amelyek azonban sok munkaerőt lekötnek, mint például az infrastruktúra fejlesztése. Az állam piacutatóssal és kereskedelmi kapcsolatok kiépítésével segítse a termékek értékesítését. Mivel az állam aktívan kiveszi részét a gazdaság irányításából, ezért ezt állammonopolista gazdaságnak, vagy állammonopolizmusnak hívjuk. Az állammonopolizmus mintapéldája az Egyesült Államokban 1933-ban Rooseveltnél által bevezetett New Deal. Ez 100%-ig a Keynes-i alapokon nyugszik, de néhány intézkedéssel még kiegészül, mint például az állami jutalom, amelyben azok részesülhetnek, akik egy új terméknek piacokat teremtenek. Európában az állammonopolizmust nem vezetik be teljes egészében, csak bizonyos elemeit, továbbá csak a II. világháború után nyer nagyobb jelentőséget. A válságkezelés módja is különbözik a két térségben. Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a reformok felülről jönnek, tehát a kormány vezeti be őket, a polgári demokratikus rendszerek megmaradnak. Kelet- Közép-Európában az országok még ki sem lábaltak a háború utáni válságból, máris itt van a világválság, a szélsőséges csoportok

megeősödnek (nyugaton is), a hatalom centralizációja figyelhető meg, a diktatórikus vonások erősödnek, ez egészen a diktatúrák (királyi, fasiszta) kialakulásáig vezetnek.